ERA.T-76.1.12790
A-2532

ENSV MINISTRITE NÕUKOGU RIIKLIK EHITUSKOMITEE
KULTUURIMÄLESTISTE RIIKLIK PROJEKTEERIMISE INSTITUUT
KRPI

OBJEKTI AADRESS: Tartu linn, garnisoni kalmistu

OBJEKT: Lõuna-Eesti Vabastajate mälestussammas

TELLIJA: Tartu Linna RSN TK Kommunaalmajanduse osakond

TÖÖ № 89142

TARTU LINN, LÕUNA-EESTI VABASTAJATE MÄLESTUSSAMMAS

AJALOOLINE ÕIEND

KÖIDE I

Peaarhitekt: H. Toss

Osak. juhataja: L.-H. Paiken

Osak. peaarhitekt: K. Aluve

Projekti peainsener: J. Kulasalu

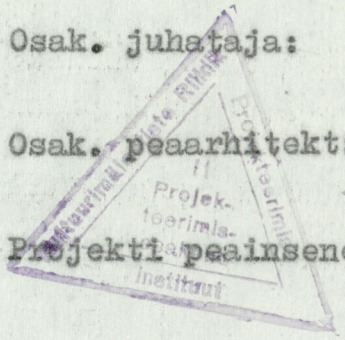

Tallinn 1989. a.

Köite koostamisest võtsid osa:

ajaloolane: MEimre M. Eimre

Projekti koosseis:

1. Ajalooline õiend	Köide - I
2. Konstruktiiv-ehituslik osa	Köide - AE-I
3. Eelarve	Kõide - E-I

Köite sisukord

I. Tekstiline osa

II. Fotod

I. Tekstiline osa

Käesoleva töö aluseks on Tartu Linna RSN TK Kommunaalmajanduse osakonna tellimiskiri nr. 49/963 20.09.1988.a., eesmärgiks Vabadussõjas langenud Lõuna-Eesti vabastajate mälestussamba taastamisprojekti juurde kuuluva ajaloolise ülevaate koostamine.

Mälestussammas paiknes Tartu garnisoni kalmistul ja see hävitati pärastsõjaaegse varasemate monumentide hävitamise kampaania käigus. Maasse kaevatuna säilisid samba osad, mida kasutati taastamisprojekti koostamisel.

Käesoleva ajaloolise osa kirjutamisel oli põhiallikaks E. Ahase raamat[1], lisanduvad eluloolised andmed mälestussamba rajamisega seotud olnud isikute kohta, ajalehematerjal samba ehitamisest ning avamisest.

Lõuna-Eesti vabastajate mälestussamba komitee asutati 4. märtsil 1926.a. Tartus Vabadusristi Vendade Ühenduse juhatuse poolt. Komiteed juhatas erukolonel Siegfried Pinding, liikmeteks olid 2. jalaväerügemendi leitnant V. Jakobson, ratsarügemendi leitnandid P. Vendt ja F. Kurg, ühenduse toetajaliige H. Lill, insener Orav.

Ühenduse aktiivsemaid liikmeid, kahe vabadusristi kavaler kolonel S. Pinding asutaski 1922.a. Eesti Vabadusristi kavaleride organisatsiooni ja 1923.a. eraldus sellest Tartus Vabadusristi Vendade Ühendus, mille eesotsas S. Pinding seisis[2]. 1924.a. eraldus sellest Vabadusristi Vendade Malevkond[3]. Kahe organisat-

1 E. Ahas, Vabadussõja kangelaste mälestussambad I, Trt. 1928, lk.9-10., edaspidi E. Ahas, op.cit.
2 EBL. Täienduskõide, Tln. Trt. 1940, lk.244.
3 "Postimees" nr. 273, 8. X 1926.

siooni vahel olid ilmselt vastuolud ja see avaldus ka käsitletava mälestusmärgi rajamisel (sellest allpool).

Siegfried Pinding (8.VI 1877-16.VII 1931) sündis Tallinnas lubjatehase omaniku pojana, lõpetas kohaliku Aleksandri gümnaasiumi ja astus 1984.a. vabatahtlikuna sõjaväkke. 1897.a. lõpetas Peterburi sõjakooli. Võttis osa Vene-Jaapani ja I maailmasõjast, alates 1919. võttis osa Eesti rahvusliku armee loomisest ning sõjategevusest. Tema juhtimisel tungis 5. jalaväerügement Pihkvani. Hiljem töötas mitmetel ametikohtadel ja 1925.a. läks erru.[4] Võttis elavalt osa seltsielust. Peale Vabadusristi Vendade Ühenduse juhtimise oli ka Tartu ülikooli koguduse juhataja ning tegutses lauluseltsis "Cantate Domino".[5]

Mälestussamba asukohaks määrati plats Tartu garnisoni kalmistul Põllu tänaval. Surnuaial eraldati krunt Vabadusristi Vendade matmiseks, selle keskossa kavandati mälestussammas, esialgu nimetuse all "Tundmata vabastajale", hiljem "Lõuna-Eesti vabastajale".

Mälestussamba kavandi autoriks oli E. Ahase andmetel kolonel S. Pinding, kelle idee 2. diviisi kahuriväe kapten Sobolev 1925.a. lõpul mudeliks vormis. Vähemaid muudatusi tegid kujur V. Melnik (Mellik) ja insener Orav. 22. aprillil esitas ehitusettevõtja J. Kompus komisjonile ehitusplaani ja 254769 marga suuruse eelarve. Ehitamine antigi komisjoni poolt nimetatud ettevõtjale. Raha laekus annetustest.

Avalikkuse ette kanti mälestussamba rajamise idee mais 1926. 12. V toimus Saksa Teatri ruumides Tartu Vabadusristi

4 EBL, Trt. 1926-9, lk. 383.
5 "Postimees" nr. 190, 17. VII 1931.
6 E. Ahas, op. cit. lk.9.

Vendade Ühenduse organiseeritud pidu, mille sissetulek läks "Tundmata Lõuna-Eesti vabastaja" betoonmonumendi rajamiseks.[7]

Pidulik nurgakivi panek planeeriti 4. VII-le. Samal ajal toimus Tartus laulupidu ning Vabadusristi Vendade Ühendus lootis samba nurgakivi paneku lülitada pidustuste kavasse.[8] Kahjuks kujunesid sündmused teisiti. Vabadusristi Vendade Ühendusele heideti ette, et nad kavatsesid mälestussamba rajada suvalisele maatükile garnisoni kalmistul, kuhu polnud maetud ühtegi vabadussõdalast. Samal ajal asus Pauluse surnuaial viimaste haud, kuhu oli maetud 254 sõdurit, nende hulgas 10 tundmatut. Nurisejate arvates vääris just see haud väärikat tähistamist. Ka esines Vabadusristi Vendade Ühendus kõigi Lõuna-Eesti linnade ja maakondade nimel, kuid viimased ei olnud kursis ei ühenduse plaanide ega mälestusmärgi kavanditega.[9] Tartu linnavalitsus eitas oma osavõttu mälestusmärgi rajamise eeltöödest. Vabadusristi Vendade Ühendusel lubati neile väljamõõdetud platsile ehitada kabel, kuna mälestusmärgi rajamisest linnavalitsusele ei räägitudki. Tartumaa Vabadussõdalaste Komitee teatas samuti, et neil ei ole kolonel Pindingiga ühendust. Komitee kavatses püstitada mälestusmärgi Pauluse surnuaiale ja pidas selles osas läbirääkimisi Itaalias elava skulptor A. Adamsoniga. Kujunenud olukorras kuulutas R. Pinding avalikult, et mälestussammas ja kalmistu jäävad Vabadusristi Vendade mäletus- ning matmispaigaks.[10]

7 "Postimees" nr. 119. 5.V 1926.
8 "Postimees" nr. 171. 30. VI 1926.
9 "Postimees" nr. 172, 1. VII 1926.
10 "Postimees" nr. 176, 4. VII 1926.

4. VII 1926. pandi mälestussambale nurgakivi. Mängis garnisoni orkester, esines kolonel S. Pinding, kapten Mõtus luges ette nurgakivisse asetatava akti. Akt asetati koos kalmistu plaani ja S. Pindingi kõne tekstiga tinapaberis 3-tollise mürsu sees nurgakivisse. Pidustustest võtsid osa välisminister prof. Piip, 2. diviisi ülem kindral Põdder, Valga linnapea Soo, Peipsi laevastiku ülem Usin, Tartu linna komandant major Kuuse jt. õnnistasid õpetaja Treumann ja preester Kokla.[11]

E. Ahase teateil kestis samba ehitus vaheldumisi 4-12 inimesega 9. juunist 17. oktoobrini. Ehituseks tarvitati 17,07 kantmeetrit põllukive, 131 puuda lupja, 39 tünni tsementi, 14,93 kantmeetrit liiva ja kruusa.[12] Samadel andmetel toimus samba pidulik avamine 17. oktoobril 1926.a.[13] Tartu leht "Postimees" seda tähelepanuväärset sündmust ei kajasta. Obeliskilt vabastas katte EV Sõjaministeeriumi esindaja kolonel Siimon, tahvli Vabadusristi Vendade poolt avas erukolonel Parts ja tahvli sõprade poolt Vabadusristi Vendade Ühenduse toetajaliige H. Lill.

Mälestussammas (foto 1) kujutas endast viisnurkset viieastmelist nurksambakestega alust. Astmete servad olid etteulatuvad, sambakeste ülaosa faasitud, külgedele moodustatud kassetid tahvlite paigutamiseks. Nurgasambakeste kõrgus 0,91m, aluse läbimõõt 6,4m. Aluse keskel seisis 9,6m kõrgune viisnurkne obelisk ja selle otsas vabadusrist. Obeliski kõik küljed olid ilustatud betooni vajutatud põikivagudega, servad pikitriibuga.

Obelisk, esialgu nelinurkne otsast püramiidikujuline arhitektuurivorm, on tuntud Egiptuse päikesejumala sümbolina. Euroopas tuli kasutusele renessansiajastul kui võimsuse ja jõu sümbol.

11 "Postimees" nr. 178, 5. VII 1926.
12 E. Ahas, op. cit. lk. 9.
13 Samas, lk. 10.

Kasutati ka hauamonumendina, eriti klassitsismiajastul.

Obeliski iga külg viiest oli määratud ühe Lôuna-Eesti maakonna mälestuseks, viis väiksemat nurksammast Tartu, Valga, Viljandi, Võru ja Petseri linnadele ning siia kavatseti paigutada ka linnade vapid.[14]

Obeliski esikülje alaosale paigutati pronksplaat kirjaga: "Pühendatud 1918-1920 Vabadussôjas Tartu-, Valga-, Viljandi-, Võru-, Setumaa ja Pihkva lahinguväljadel langenud Lôuna-Eesti Vabastajatele". Teistele külgedele kavatseti E. Ahase teateil paigutada pühendusi Vabadussôjast osavôtnud soomlastele, taanlastele, rootslastele ja lätlastele. Vasakpoolsel esikülje nurgasambal oli pronksplaat kirjaga: "Paremaid kodumaa poegi mälestavad Vabadusristi Vennad" ja parempoolsel pronkstahvel kirjaga: "Vapramaid kodumaa kaitsjaid tänavad nende sôbrad". Sambakestele olevat kavatsetud paigutada ka "kreeka vaasid lilledega".[15] Vabadusristil paiknes tähtpäevadel elektri abil valgustatav punastest pärlitest võidupärg.

Samba hooldamine jäi Vabadusristi Vendade Ühenduse kätte. Tundub (foto 1), et sellega tegeldi ebaregulaarselt.

Mälestussammas kunstilist väärtust ei oma. Koht garnisoni kalmistul ei luba pidevat hooldamist, samuti külastamist. Otstarbekas oleks kaaluda, kas mitte Vabadusristi Vendade 1926-1940 matmiskoht tähistada mälestuskiviga ja jätta kunstiliselt vähevääruslik mälestussammas taastamata. Selle asemel taastada Vabadussôja sümbolina Pauluse kalmistu või Kesklinna mälestussammas (Kalevipoeg). MEinne.

14 "Postimees" nr. 162, 20. VI 1926.
15 E. Ahas, op. cit., lk.10.

II. FOTOD

1. Lõuna-Eesti vabastajate mälestussammas. 1930-ndad aastad. TN-
2. Mälestussamba tükid. 5.06.1989. P. Säre. TN-8086/3
3. Mälestussamba aluse trepi osa. 5.06.1989. P. Säre. TN-8085/1
4. Mälestussamba tükid. 5.06.1989. P. Säre. TN-8086/2
5. Mälestussamba alaosa tükk. 5.06.1989. P. Säre. TN-8085/4
6. Mälestussamba alaosa tükk. 5.06.1989. P. Säre. TN-8086/1
7. Mälestussamba alaosa tükk. 5.06.1989. P. Säre. TN-8084/1
8. Mälestussamba alaosa tükk, alumise otsa vaade. 5.06.1989. P. Säre. TN-8085/2
9. Mälestussamba alaosa tükk, otsavaade. 5.06.1989. P.Säre. TN-8086/5.
10. Mälestussamba ülaosa tükk. 5.06.1989. P. Säre. TN-8086/4
11. Mälestussamba ülaosa tükk, otsavaade. 5.06.1989. P. Säre. TN-8085/3

Lõuna Eesti vabastajate mälestussammas Tartu Eesti

2

3

4

5

6

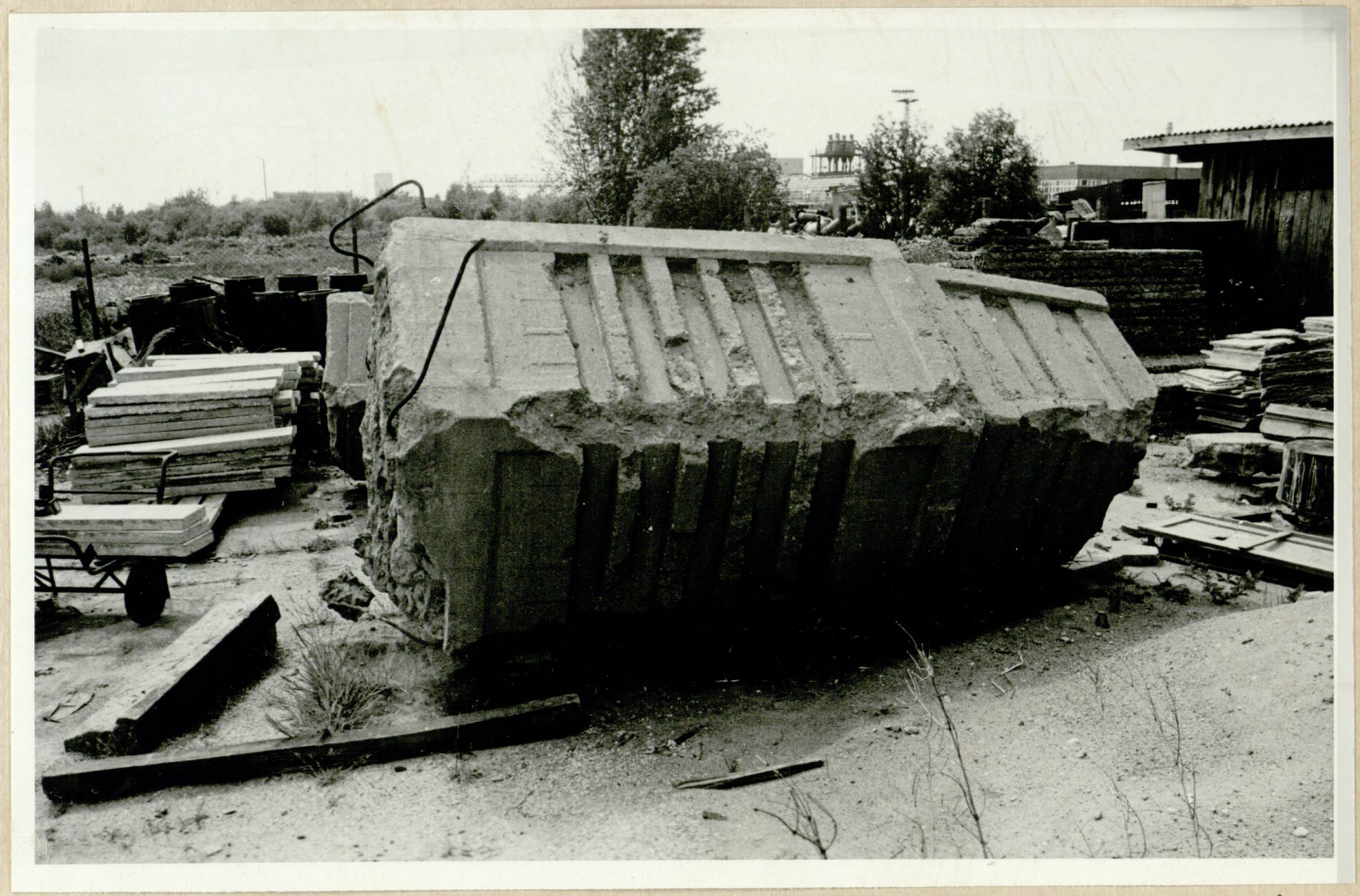

7

8

9

10

11